JOURNAL OF LANGUAGE, RELIGION AND CULTURE LRC
วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม
ISSN 2697-5637 (Online)

การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในการประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา พ.ศ. 2566: การศึกษาคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

Performance in Honor of Her Majesty Queen Sirikit the Queen Mother in The Pong Lang Folk Music Competition Department of Physical Education 2023: A Study of References to Angels and Sacred Things

กฤตนันท์ ในจิต
Kittanan Naichit
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage
E-mail : Kittanan.nai@vru.ac.th (Corresponding author)

Received: ***June 17, 2024*** *Revised:* ***June 25, 2025*** *Accepted:* ***June 30, 2025***

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ โครงสร้าง และลักษณะการใช้คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง ที่จัดโดยกรมพลศึกษา โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีและแนวความคิดของลลิเดย์ และฮาซาน (Halliday and Hasan, 1976) เพื่อศึกษาความคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่สะท้อนผ่านคำอ้างถึง ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบ โครงสร้าง และลักษณะคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏลักษณะโครงสร้างของคำอ้างถึงจำนวน 3 ลักษณะ ประกอบด้วย 1) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้างหน่วยเดี่ยว 2) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 2 หน่วย และ 3) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 3 หน่วยขึ้นไป คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในงานวิจัยสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ๆ ได้แก่ 1) ความเชื่อและความศรัทธาใน

พระพุทธศาสนา 2) คติความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมของชาวอีสาน และ 3) การผสานระหว่างวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผ่านคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
คำสำคัญ: คำอ้างถึง; เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์; การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ; วงโปงลาง

Abstract

This research explores the forms, structures, and characteristics of references to deities and sacred entities found in a performance honoring Her Majesty Queen Sirikit, The Queen Mother. The performance was part of a Pong Lang folk music contest organized by the Department of Physical Education. The study employs the theoretical framework of Halliday and Hasan (1976) to analyze how such references reflect underlying beliefs, values, and cultural worldviews. The analysis reveals three distinct structural patterns: (1) single-unit references, (2) two-unit structures, and (3) references containing three or more components. These linguistic forms are not only ritualistic but are also symbolic of deeply rooted spiritual and cultural ideologies in Isan society. The references express three core belief systems: faith in Buddhism, traditional Isan beliefs in sacred beings and ancestral spirits, and a cultural synthesis of animist, Brahmanic, and Buddhist elements. Through ceremonial language, these beliefs are preserved and reinforced in community performances. Overall, the study demonstrates that such references serve as important cultural tools, enabling the continuity of collective identity and reinforcing moral and religious values in the northeastern Thai context.
Keywords: References; Angels; Sacred Things; Performance in Honor of His Majesty, Ponglang Bands

1. บทนำ

คำอ้างถึงบุคคล (personal reference) ถือเป็นลักษณะทางภาษาที่มีความสำคัญในการวิเคราะห์การใช้ภาษาในบริบทสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาษาไทยที่มีระบบระดับภาษาอย่างชัดเจน คำอ้างถึงบุคคลสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สถานภาพทางสังคม และความใกล้ชิดระหว่างผู้พูดกับบุคคลที่ถูกกล่าวถึง ซึ่งระบบดังกล่าวปรากฏในทุกสังคมและมักเป็นส่วนหนึ่งของขนบธรรมเนียมการสื่อสาร เช่น การเลือกใช้คำเรียกขานที่แตกต่างกันตามวัย เพศ หรือสถานภาพทางสังคมของบุคคลนั้น ๆ (ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์, 2554) ซึ่งรูปแบบของคำอ้างถึงบุคคลในภาษาไทยมีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการใช้ชื่อเฉพาะ ชื่ออาชีพ ตำแหน่งทางราชการ คำเรียกญาติ ไปจนถึงบุรุษสรรพนาม เช่น “เขา” “ท่าน” หรือ “ดิฉัน” การเลือกใช้คำเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงการระบุว่าใครคือผู้ถูกกล่าวถึงเท่านั้น แต่ยังมีความหมายแฝงในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมและเจตนาของผู้พูดที่ต้องการถ่ายทอดออกมา ตัวอย่างเช่น การใช้คำว่า “คุณครู” แทนชื่ออาจารย์ ไม่เพียงเป็นการบ่งชี้อาชีพ แต่ยังแสดงความเคารพและการให้เกียรติด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น คำอ้างถึงบุคคลยังสัมพันธ์กับหลักภาษาศาสตร์ในเรื่องของ “อนาฟอรา” (anaphora) ซึ่งหมายถึงการอ้างถึงสิ่งที่กล่าวถึงไปก่อนหน้า หน่วยภาษาหนึ่งอาจไม่สามารถเข้าใจได้อย่างสมบูรณ์ หากไม่มีหน่วยภาษาก่อนหน้าเพื่อประกอบความหมาย เช่น การใช้คำว่า “เขา” ในประโยคที่ไม่มีการกล่าวถึงบุคคลใดมาก่อน จะทำให้ผู้รับสารไม่สามารถระบุได้ว่า “เขา” หมายถึงใคร (Chanawangsa, 1986)

ในแง่มุมนี้ผู้วิจัยได้ให้ข้อสังเกตุของการวิเคราะห์คำอ้างถึงจึงไม่อาจแยกออกจากบริบทของข้อความและสถานการณ์ทางสังคมโดยรวมได้ ความเข้าใจในระบบคำอ้างถึงจึงจำเป็นต่อการศึกษาการใช้ภาษาไทยทั้งในด้านภาษาศาสตร์ วาทกรรมศึกษา และวัฒนธรรมการสื่อสาร เพราะเป็นดัชนีที่แสดงให้เห็นถึงมิติของอัตลักษณ์ สถานภาพ และความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมอย่างชัดเจน

กฤตนันท์ ในจิต (2567) ได้ศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ใช้ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติการประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลางกรมพลศึกษา ซึ่งผลการศึกษาคำนึงถึงความเหมาะสมในการใช้คำเพื่อนำมาอ้างถึงบุคคล ซึ่งไม่ใช่บุคคลธรรมดาทั่วไป หากแต่เป็นบุคคลที่มีสถานะชั้นสูง ซึ่งสังคมไทยให้การยอมรับบุคคลที่อยู่ในกลุ่มนี้เป็นผู้ที่ควรแก่การเคารพบูชา ไม่เพียงเท่านั้น การที่จะได้มาซึ่งคำอ้างถึงยังต้องคำนึงถึงความคิด ความเชื่อ และค่านิยมในสังคมไทย

ในการวิจัยครั้งนี้ พบจำนวน 3 ประการ ได้แก่ 1) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงเป็นศูนย์รวมใจของประชาชน 2) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการสูง และ 3) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงเป็นผู้นำความสิริมงคลสู่บ้านเมือง อย่างเช่นคำว่า “พระแม่แห่งผ้าไหม” เมื่อเป็นคำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ย่อมสื่อให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจที่พระองค์ปฏิบัติมาโดยตลอดในด้านหัตถกรรมการทอผ้าไหม หรือคำว่า “พระแม่ของแผ่นดิน” ซึ่งประชาชนชาวไทยได้ให้การเคารพนับถือหรือแสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และไม่เพียงเท่านั้นพระบรมราชินี และพระบรมวงศานุวงศ์ต่างเป็นที่ยอมรับและนับถือร่วมด้วยการแสดงเทิดพระเกียรติที่วงโปงลางได้จัดแสดงขึ้นมาประกอบบทเพลง หรือบทประพันธ์นั้นมุ่งหมายเพื่อเป็นการถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งหากกล่าวโดยสามัญนั้นก็คือการอวยพร โดยเป็นขนบที่เกิดขึ้นมายาวนาน ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด เชื้อชาติไหน ย่อมต้องการความเป็นสิริมงคล และเป็นการส่งความปรารถนาดีซึ่งกันและกัน สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์นั้น มีคำเฉพาะเพื่อประชาชนทั่วไปใช้สำหรับอวยพร เรียกว่า การถวายพระพรชัยมงคล การถวายพระพร ซึ่งเป็นการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีในวาระโอกาสมงคลของพระองค์นั้น ๆ สำหรับราชสำนักไทยกำหนดให้มีการถวายพระพรชัยมาอย่างต่อเนื่อง อาทิ พิธีจุดเทียนถวายพระพรชัยมงคล 5 ธันวาคม พิธีลงนามถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ วันคล้ายวันพระราชสมภพ วันประสูติ เป็นต้น ซึ่งภายหลังได้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติไปยังส่วนราชการต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย และนอกจากการถวายพระพรผ่านการลงนาม และพิธีการของรัฐแล้วนั้น สิ่งหนึ่งที่ปรากฏเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของไทยคือการประดิษฐ์งานแสดงที่เรียกว่า “รำถวายพระพร” ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านการร่ายรำ มีมาตั้งแต่ครั้งอดีต โดยการแสดงรำถวายพระพรนั้นมักมีการแต่งคำประพันธ์ เนื้อร้อง หรือบทเพลงตามความเหมาะสม เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความจงรักภักดี และเป็นการถวายพระพรชัยมงคลผ่านการร่ายรำ อาทิ รำถวายพระพรฉบับกรมศิลปากร รำถวายพระพรฉบับวิทยาลัยนาฏศิลปและรำถวายพระพร ฉบับที่หน่วยงานต่าง ๆ ประดิษฐ์ขึ้นเฉพาะ ล้วนแต่เป็นการแสดงออกทางนาฏศิลป์เพื่อมุ่งหมายความเป็นสิริมงคลแด่พระบรมวงศานุวงศ์ และเป็นการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อสถาบัน (กฤตนันท์ ในจิต, 256)

อย่างไรก็ตามจัดประกวดแข่งขันดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง ชิงถ้วยพระราชทาน ฯ กรมพลศึกษา มีการกำหนดให้มีชุดการแสดงเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ โดยนิยมเรียกชื่อการแสดงในชุดนั้นว่า “การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ” เป็นการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านแขนงต่าง ๆ นำมาประกอบเข้ากับการฟ้อนรำ การขับร้อง หรือบทเพลงที่ประพันธ์ขึ้นมาเพื่อให้สื่อถึงการถวายพระพรชัยมงคลแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ นอกจากนั้นยังสื่อถึงพระราชกรณียกิจ พระอัจฉริยภาพด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นจุดเด่นของการแสดงในวงโปงลางนั้น ๆ ตลอดทั้งมีการใช้ภาษาที่มีความงดงามเชิงวรรณศิลป์ และปรากฏคำที่ใช้เพื่ออ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญมาเพื่อถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ซึ่งพระองค์มีฐานันดรศักดิ์เป็นพระบรมราชวงศ์ชั้นสูง กล่าวคือทรงดำรงพระราชอิสริยยศพระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 และในรัชกาลปัจจุบันทรงดำรงพระราชสถานะพระบรมราชชนนีพันปีหลวง และในการที่จะอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดา หรือความเป็นมงคล ย่อมคำนึงถึงความเหมาะสม ทั้งในด้านการถวายพระเกียรติยศและภาษาที่ใช้เพื่ออ้างถึงพระองค์ย่อมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ดังคำอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเทวดา
ที่ใช้ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ ตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 *ข้ากราบกราน นบน้อมค้อมใส่ เชิญเอา**ไท้** ภายฟ้าว่าจ่ง*
อุปริจร เซินลงยั้งโฮงโขงคุ้มเขตข่วง
*ข้ากราบว่า **สรรพมิ่ง**สิ่งยั้ง เดียรดาษตั้งให้ลื่นหยังทั้งปวง*
แล้วแหแหนแพนกั้ง สู่ข่วง เขตผาม
*ขอเชิญ อาราธนาพระพุทธ ผู้สุดยิ่งแล้ว มาเป็น**แก้ว มุงคุณยอดยิ่ง***
*ข้าขอป่าวเถิงเท่า**แถนไท้ เทพไท้** ให้ด่วนมาเป็นมิ่ง*
ประสิทธิสันสิ่ง ให้สมพระพรชัย แล้วไหว้ยื่นยอ

(วงโปงลางอรรคฮาตศรี, 2566)

ตัวอย่างที่ 1 ปรากฏคำอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอีสานมีความเชื่อมาแต่ดั้งเดิม ประกอบไปด้วย “ไท้” ที่หมายถึงเทวดาผู้เป็นใหญ่ในท้องฟ้าและจักรวาล “สรรพมิ่ง” หมายถึงความเป็นมงคลทั้งปวงอีกประการคำว่า “มิ่ง” ในตัวอย่างที่ 1 นั้น เป็นข้อสังเกตว่าอาจหมายถึงการเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ กล่าวคือ ขวัญ หิง มิ่ง แนน เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงนามธรรม (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2558) ส่วนคำว่าแถนไท้ เทพไท้ มีลักษณะความหมายที่คล้ายกัน กล่าวคือ แถน กับเทพ แปลว่าแทวดา ในลักษณะข้างต้นเป็นการกล่าวในรูปแบบการอ้างถึงนำ (cataphoric reference) (วิภา ฌานวังสะ, 1986) และคำ

ว่า “แก้วมุงคุณยอดยิ่ง” เป็นการอ้างถึงแก้วที่เป็นสิ่งของค้ำคูณ หรือ แก้วที่สามารถปกปักรักษาผู้คนได้ (อาจเป็นอัญมณีที่มีค่าก็เป็นได้) (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2558)

ตัวอย่างที่ 2 *เออจั่งว่าสาธุสาครูบาเป็นเค้า ข้าไว้เจ้าไหลหลั่งลงมา*
เทวบุตรตนอยู่ป่าคา เซิญเจ้าลงมาเด้อ ...
*เทวดาตนอยู่ป่าไม้ **นางแอกไค่**ผู้อยู่ถ้ำผาแดง*
*เซิญ**นางแพง**ผู้อยู่ถ้ำบ่อแก้ว ข้าไหว้แล้วครูเจ้าให้ด่วนลง*

(วงโปงลางผกาลำดวน, 2566)

ตัวอย่างที่ 2 มีการกล่าวถึงคำอ้างถึงที่เป็นบุคคลในวรรณคดีล้านช้าง ก่อนที่จะเผยแพร่เข้ามาในอีสานในปัจจุบัน นั้นก็คือ “นางแอกไค่” หรือ นางแอกไค้ ก็เรียก เป็นพญานาคธิดาของขุนเทืองและนางบุสดีส่วน “นางแพง” หรือ เจ้านางแพง คือ ผู้ครองเมืองกาลจำปากนาคบุรีศรี ก่อนจะยกพุทธจักร อาณาจักร ถวายพระครูโพนสะเม็ก ให้ปกครองแทนในปี พ.ศ. 2252 และพัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์แสดงให้เห็นว่าชาวอีสานเคารพนับถือในตำนานที่เป็นวรรณกรรมโบราณ วงโปงลางผกาลำดวนจึงได้อ้างถึงทั้งสองนางมาเพื่อถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ อนึ่งผู้วิจัยสังเกตว่าผู้ประพันธ์เลือกใช้คำอ้างถึงเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพศหญิงเป็นหลัก อาจเนื่องด้วยเป็นความต้องการของผู้ประพันธ์เพื่อถวายพระพรชัยมงคลสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ซึ่งเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายใน (สตรี) ในลักษณะข้างต้นนี้เป็นการกล่าวในรูปแบบการอ้างถึงตาม (anaphoric reference)

จากที่กล่าวมาในข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าการประกวดแข่งขันดนตรีพื้นบ้านวงโปงลางชิงถ้วยพระราชทาน ฯ ซึ่งจัดโดยกรมพลศึกษาในปี พ.ศ. 2566 เป็นปีที่ผ่านการเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 90 ปี อีกทั้งเป็นห้วงเวลาที่พระนามาภิไธยเกิดการรับรู้ในวงกว้างนับตั้งแต่มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมราชชนนี ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง” เมื่อปี พ.ศ. 2562 นอกจากนี้ยังพบว่าในปี พ.ศ. 2566 ได้มีวงโปงลางจากการรวมกลุ่มโดยเอกชนที่ไม่ได้สังกัดขึ้นกับสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานราชการใด ๆ ทำให้เห็นว่าการประกวดแข่งขันดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง ที่จัดโดยกรมพลศึกษาเป็นที่น่าสนใจและมีมาตรฐานในการจัดการประกวดแข่งขัน ส่งผลให้มีผู้ร่วมการประกวดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 จนถึงปี พ.ศ. 2566 ซึ่งเป็นปีที่ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้า

งานวิจัยของกฤตนันท์ ในจิต (2566) ได้ศึกษาคำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ใช้ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ระหว่างผู้ถูกอ้างถึงผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลจากชุดการแสดงเทิดพระเกียรติ นอกจากนี้ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์ (2554) ศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงบุคคลในพระราชสำนักสยาม จากการศึกษาจดหมายเหตุรายวันในสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดีเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ และงานวิจัยของดนัย พลอยพลาย (2558) ได้ศึกษาเรื่องพระนามเจ้านายสมัยรัตนโกสินทร์: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับวัฒนธรรมไทย

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปรากฏในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา เพื่อศึกษาความคิด ความเชื่อ และค่านิยมตลอดทั้งการสรรคำโบราณหรือคำเก่าดั้งเดิมของชาวอีสาน และการใช้คำวัฒนธรรมร่วมของชาวลาวในอดีตที่สะท้อนผ่านคำอ้างถึง ตลอดทั้งปริบทสังคมชาวอีสานที่มีต่อการใช้คำอ้างถึง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษารูปแบบ โครงสร้าง และลักษณะการใช้คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา

2.2 เพื่อศึกษาความคิด ความเชื่อ และการเลือกใช้คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนผ่านการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา

3. วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

1. งานวิจัยนี้ศึกษาเฉพาะคำประพันธ์ที่ใช้ประกอบการแสดงชุดเทิดพระเกียรติของวงโปงลางระดับต่าง ๆ ที่ผ่านการคัดเลือกให้เข้ารอบชิงชนะเลิศ จำนวน 13 วง ได้แก่ 1) วงเพชรพลาญชัย 2) วงศิลป์อีสาน 3) วงสินไซ 4) วงอรรคฮาตสี 5) วงผกาลำดวน 6) วงสีโหน้อย 7) วงศรีศิลป์ถิ่นโปงลาง 8) วงยุวบูรณ์ออนซอนศิลป์ 9) วงโฮมฮัก 10) วงเพชรเมืองแพน 11) วงออนซอนอีสาน 12) วงนาคาคำชะโนด และ 13) วงมูนมังฝั่งน้ำโขงในการประกวด

ดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง ชิงถ้วยพระราชทาน ฯ กรมพลศึกษา พ.ศ. 2566

2. เลือกเฉพาะข้อมูลภาษาที่ปรากฏคำอ้างถึงในลักษณะต่าง ๆ

3. วิธีการเข้าถึงข้อมูล ผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูลบทประพันธ์โดยได้รับการอนุเคราะห์เอกสารจากกรมพลศึกษา และต้นฉบับการบันทึกภาพเคลื่อนไหว ทำให้ได้รับฟังและรับชมการแสดงทุกช่วงของวงนั้น ๆ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคำอ้างถึง

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของฮัลลิเดย์ และฮาซาน (Halliday and Hasan, 1976) ในเรื่องการอ้างถึงโดยใช้กรอบไวยากรณ์ระบบและหน้าที่ (Functional Grammar) และวิภา ฌานวังสะ (Chanawangsa, 1986) ที่ได้ศึกษารูปภาษาที่แสดงการอ้างถึงบุคคล “pronominal” (หน่วยสรรพนามหรือรูปแทนหน่วยนาม) แสดงการอ้างถึงบุคคล คือ การอ้างถึงด้วยบุรุษสรรพนาม การปรากฏรูปภาษาที่แสดงการอ้างถึงบุคคลในภาษาไทยด้วยนามที่ทำหน้าที่คล้ายสรรพนาม และการอ้างถึงบุคคลที่ไม่ปรากฏรูปสรรพนาม ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดและทฤษฎีข้างต้นนำมาประยุกต์เพื่อการศึกษาในครั้งนี้ โดยดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์จากบทประพันธ์ประกอบการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ ซึ่งมีคำร้องประกอบทำนองดนตรี โดยแต่ละวงดนตรีพื้นบ้าน ซึ่งเรียกว่า “วงโปงลาง” เป็นผู้รังสรรค์การแสดงดังกล่าวส่งผลให้เข้ารอบชิงชนะเลิศ โดยแบ่งเป็นการวิเคราะห์รูปแบบโครงสร้าง และลักษณะของคำอ้างถึง จากนั้นจึงวิเคราะห์วัฒนธรรมในสังคมที่ส่งผลต่อคำอ้างถึงเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ต่อไป

2. การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงบุคคลมีผู้ศึกษาไว้พอสมควร พบในหลายแง่มุมที่นำเสนอในด้านต่าง ๆ ซึ่งพบงานวิจัยในเกี่ยวกับคำอ้างถึงในเชิงภาษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีสถานะทางสังคมโดยทั่วไป เช่น งานวิจัยของกิตตินาถ เรขาลิลิต (2559) ศึกษาการจำแนกความแตกต่างระหว่างสรรพนาม หน่วยสรรพนามและคำอ้างถึงตามแนวคิดทางวากยสัมพันธ์ ซึ่งงานวิจัยได้อธิบายและเปรียบเทียบพฤติกรรมทางวากยสัมพันธ์ให้เห็นถึงความแตกต่างของคำทั้งสามคำโดยพบว่าคำอ้างถึงจะเป็นหน่วยทางภาษาศาสตร์ที่ใช้เพื่อแทนหน่วยอื่น อาจรวมถึงสรรพนาม หน่วยสรรพนาม สรรพนามศูนย์หรือหน่วยทางภาษาอื่น นอกจากนี้เอกพล ดวงศรี (2561) ยังได้ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย ในงานวิจัย

ดังกล่าวพบว่าคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยในจารึกสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ คือ การสูญความ และการเปลี่ยนความหมาย ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นเพียงการสันนิษฐานจากข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ ชั้นปฐมภูมิเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงของณรงค์กรรณ รอดทรัพย์ (2554) ที่ศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงบุคคลในพระราชสำนักสยาม จากการศึกษาจดหมายเหตุรายวันในสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดีเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ซึ่งสามารถจำแนกโครงสร้างคำหน่วยเดียว 2 หน่วย 3 หน่วย และตั้งแต่ 4 หน่วยขึ้นไป ขณะที่ส่วนประกอบคำอ้างถึงบุคคลมี 6 ส่วนประกอบ คือ ชื่อ คำเรียกญาติคำเรียกอาชีพ ยศและ/หรือฐานันดร คำนำหน้าและ/หรือสรรพนาม และส่วนขยาย ซึ่งผลการศึกษามีความสัมพันธ์กับผู้ถูกอ้างถึง อายุ และเพศ ล้วนมีผลต่อการใช้คำอ้างถึงบุคคลนั้น ๆ สำหรับงานวิจัยที่ศึกษาเฉพาะกลุ่มข้อมูล เช่น งานวิจัยของดนัย พลอยพลาย (2555) วิเคราะห์พระนามในลักษณะของกลวิธีทางภาษา โดยเน้นความสนใจในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวเท่านั้น การวิเคราะห์จึงเป็นเพียงการสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างพระนาม ซึ่งเพิ่มเติมการใช้สร้อยพระนามในตอนท้ายของงานวิจัย ที่สร้อยพระนามของเจ้านายสามารถสื่อสารให้เห็นถึงอิทธิพลด้านต่าง ๆ เช่น สร้อยพระนามที่แสดงถึงสิทธิธรรมทางการเมือง นอกจากนี้งานวิจัยของกฤตนันท์ ในจิต (2566, 7-22) ที่ศึกษาเกี่ยวกับคติความเชื่อ เรื่อง สมเด็จพระจักรพรรดิราช ที่ปรากฏในพระนามพระราชโอรสพระราชธิดา รัชกาลที่ 5 ที่มีการศึกษาเกี่ยวกับคติความเชื่อในเรื่องพระจักรพรรดิราชผ่านการปกครอง ธรรมเนียมประเพณี และในประเด็นที่ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่ามีความเกี่ยวเนื่องกันในคติพระจักรพรรดิราชอย่างมีนัยสำคัญ คือ การพระราชทานพระนามพระราชโอรส พระราชธิดา ซึ่งความหมายที่ถอดออกมานั้นมีความสัมพันธ์และสอดคล้องเกี่ยวกับรัตนะทั้ง 7 และทำให้ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีคุณสมบัติเทียบเคียงพระมหาจักรพรรดิราช และงานวิจัยของกฤตนันท์ ในจิต (2566) ยังได้ศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงที่ใช้ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา พ.ศ. 2566 ซึ่งผลการศึกษาได้อภิปรายเกี่ยวกับรูปแบบ โครงสร้าง และลักษณะการใช้คำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ใช้ในคำประพันธ์หรือบทเพลงประกอบการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง และเพื่อศึกษาความคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่สะท้อนผ่านคำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบ โครงสร้าง และลักษณะคำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ ปรากฏลักษณะโครงสร้างของคำอ้างถึงจำนวน 4 ลักษณะ ประกอบด้วย 1) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้างเดี่ยว 2) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 2 ส่วน 3) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 3 ส่วน และ 4) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 4 ส่วน ขึ้นไป คำอ้างถึงที่พบในงานวิจัยสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ได้แก่ 1) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงเป็นศูนย์รวมใจของประชาชน 2) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการสูง และ 3) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ทรงเป็นผู้นำความเป็นสิริมงคลสู่บ้านเมือง

จากที่กล่าวมาในข้างต้น ผู้วิจัยจึงประยุกต์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเกี่ยวกับการอ้างถึงวิภา ฌานวังสะ (Chanawangsa, 1986) และกฤตนันท์ ในจิต (2567) ซึ่งเป็นแนวทางในการวิจัยคำอ้างถึง ตลอดทั้งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้คำอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเทวดา ซึ่งมีทั้งลำดับชั้นมีคำเฉพาะ และรวมไปถึงการสรรคำอ้างถึงมาใช้สำหรับสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ จึงได้นำงานวิจัยเหล่านั้นมาปรับประยุกต์ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ โดยนำบริบททางสังคมและวัฒนธรรม มาอธิบายร่วมกับคำอ้างถึงที่ใช้ในการวิจัยดังวิธีดำเนินการวิจัยต่อไปนี้

4. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา สามารถแบ่งผลการศึกษาเป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) รูปแบบ โครงสร้าง และลักษณะการใช้คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ และ 2) ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่สะท้อนผ่านคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รายละเอียดดังนี้

1. รูปแบบ โครงสร้าง และลักษณะการใช้คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในการแสดง ชุดเทิดพระเกียรติ

หมายถึง ลักษณะของการเรียงลำดับส่วนประกอบของคำอ้างถึง ที่แตกต่างกันตามรูปแบบการปรากฏและตามลักษณะโครงสร้างของคำอ้างถึงนั้น ๆ

1.1 คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แบบโครงสร้างเดี่ยว หมายถึงคำอ้างถึงที่ปรากฏเพียงลำพัง มีความหมายชัดเจนภายในรูปคำนั้น ๆ และสามารถสื่อถึงทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยไม่มีองค์ประกอบอื่น ๆ รูปแบบโครงสร้างดังกล่าวปรากฏการใช้คำอ้างถึง 2 ลักษณะ รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้างเดี่ยว

คำอ้างถึง	คำที่ปรากฏ
1. คำบอกสถานภาพ	ครูบา
2. คำเรียกเทวดา	มิ่ง, ฟ้า, ไท้, เทวา, เทวัน, เทวดา, เทวบุตร, นาคา

1.1.1 คำบอกสถานภาพ คือ ที่ใช้บ่งบอกฐานะหรือเกียรติภูมิของบุคคลหรือกลุ่ม เป็นตำแหน่งของบุคคลหนึ่ง หรือ กลุ่มหนึ่งที่ได้รับความนับถือจากสาธารณชน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 *เออจั่งว่าสาธุสา**ครูบา**เป็นเค้า ข้าไว้เจ้าไหลหลั่งลงมา*
เทวบุตรตนอยู่ป่าคา เซิญเจ้าลงมาเด้อ ...

(วงโปงลางผกาลำดวน, 2566)

คำว่า “ครูบา” ในตัวอย่างที่ 1 เป็นคำอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่วงโปงลางผกาลำดวนใช้สำหรับกล่าวถึงนำ เนื่องด้วยเป็นบทขึ้นตนของการแสดงเทิดพระเกียรติประจำวงจึงกล่าวถึงครูบา ซึ่งหมายถึงครู อาจารย์ ผู้ที่สั่งสอน ทั้งที่ล่วงลับไปแล้วหรือผู้ที่มีชีวิตอยู่ โดยยึดถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ

1.1.2 คำเรียกเทวดา คือ คำที่ใช้กล่าวอ้างถึงเทวดาในรูปแบบภาษาต่าง ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 2 *ข้ากราบกราน นบน้อมค้อมใส่ เชิญเอา**ไท้** ภายฟ้าว่าจ่ง*
อุปริจร เซินลงยั้งโฮงโขงคุ้มเขตข่วง
*ข้ากราบว่า สรรพ**มิ่ง**สิ่งยั้ง เดียรดาษตั้งให้ลื่นหยังทั้ง ปวง*
แล้วแหแหนแพนกั้ง สู่ข่วง เขตผาม

(วงโปงลางอรรคฮาตศรี, 2566)

จากตัวอย่างที่ 2 ปรากฏคำอ้างถึงเทวดาที่ชาวอีสานมีความเชื่อมาแต่ดั้งเดิม ประกอบไปด้วย “ไท้” ที่หมายถึงเทวดาผู้เป็นใหญ่ในท้องฟ้าและจักรวาล “สรรพมิ่ง” หมายถึงความเป็นมงคลทั้งปวงอีกประการคำว่า “มิ่ง” ในตัวอย่างที่ 1 นั้น เป็นข้อสังเกตว่าอาจหมายถึงการเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์และสวรรค์ กล่าวคือ ขวัญ หิง มิ่ง แนน เป็นสิ่งที่

มีความสัมพันธ์กันในเชิงนามธรรม (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2558) ในลักษณะข้างต้นเป็นการกล่าวในรูปแบบการอ้างถึงนำ

1.2 คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แบบโครงสร้าง 2 หน่วย หมายถึงคำอ้างถึงที่นำคำอ้างถึงบุคคลประเภทอื่น ๆ มาประกอบกันจำนวน 2 ส่วน รูปแบบการอ้างถึงดังกล่าวปรากฏการใช้คำอ้างถึง พบจำนวน 4 ลักษณะ รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 2 หน่วย

คำอ้างถึง	**คำที่ปรากฏ**
1. คำบอกปริมาณหรือจำนวน + คำเรียกที่อยู่	นาคาทั่วสกล, สิบหกชั้นฟ้า, สิบห้าพระธรณินทร์
2. คำเรียกเทวดา+คำแสดงความยิ่งใหญ่	แถนไท้, เทพไถ้
3. คำบอกเพศ+ชื่อเฉพาะ	นางแอกไค่, นางแพง
4. คำบอกรูปร่างลักษณะ+คำเรียกพระจันทร์	องค์จันทรา

1.2.1 คำบอกปริมาณหรือจำนวน + คำเรียกที่อยู่ คือ คำที่ใช้บ่งบอกให้ทราบถึงปริมาณ จำนวน ของคำที่อ้างถึง และคำเรียกที่อยู่ของเทวดาเป็นคำอ้างถึงนำมาประกอบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 3 *ขอน้อมเจตนาป้องป่าวสมัญญาว่ายอว่าน้อม*
นพจอมไท้สยามแซ่ช้องพระนามระบือเกริกก้อง
กรองหัตถาถวายพรชัยจากฟ้าสุราลัยพิสุทธิสัย ยอย้อง
กาลัดนี้ดิถีมงคล ***<u>นาคาทั่วสกล</u>****มาหล่นหลั่งอวยพร*
ท่อนศรัทธาบุญญานาคาศรัทธาบารมี

(วงโปงลางนาคาคำชะโนด, 2566)

คำว่า “นาคาทั่วสกล” จากตัวอย่างที่ 3 มีองค์ประกอบจำนวน 2 ส่วน คือคำว่า “นาคา” ซึ่งหมายถึงพญานาค เป็นสัตว์ในตำนานของชาวอีสานลุ่มแม่น้ำโขง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2532) ผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้น่านน้ำดังกล่าวต่างให้ความเคารพนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งเป็นสัตว์ในวรรณคดี และชาดกมีความเกี่ยวเนื่องในพระพุทธศาสนา ส่วนคำว่า “ทั่วสกล” มีความหมายว่า ทั้งหมด ทั้งปวง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าอาจมีความหมายถึงสกล

จักลวาล หมายถึงครอบคลุมทั้งหมดดังนั้นการที่ใช้คำว่านาคาทั่วสกลมาเป็นคำอ้างถึงเพื่อเชิญเหล่าพญานาคทั้งหมดมาร่วมถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

ตัวอย่างที่ 4 *เถิง**<u>สิบหกชั้นฟ้า</u>** **<u>สิบห้าพระธรณินทร์</u>***
มายลยินแดนเสียง โปงลางน้อลำฟ้อน
ถ้อนคุแนวน้อดีล้ำ ฝูงเฮากะป่าววอน
อ้อนเชิญขวัญแม่เจ้า มาเย้อขวัญแม่เจ้า

(วงโปงลางยุวบูรณ์ออนซอนศิลป์, 2566)

คำว่า “สิบหกชั้นฟ้า สิบห้าพระธรณินทร์” จากตัวอย่างที่ 4 มีองค์ประกอบของคำในลักษณะที่คล้ายกัน คือ มีคำอ้างถึงที่บอกจำนวนและปริมาณ คือคำว่า สิบหก และสิบห้า และมีคำเรียกที่อยู่ที่ใช้เป็นคำอ้างถึงนำมาประกอบกัน ดังนี้ ชั้นฟ้า และพระธรณินทร์ คำว่าสิบหกชั้นฟ้าหมายถึงการอ้างถึงเทวดาที่สถิตอยู่ในภพภูมิที่อยู่เหนือยอดเขาสิเนรุขึ้นไป มีจำนวน 16 ภพภูมิ ส่วนคำว่า สิบห้าพระธรณินทร์ หมายถึง คือภพภูมิที่อยู่ตั้งแต่ยอดเขาสิเนรุลงมา ซึ่งทั้ง 2 ส่วนล้วนมีเทวดาในหลายจำพวกสถิตอยู่ (พระวรวุฒิ โสภณเมธี, ม.ป.ป.) การใช้คำอ้างถึงในลักษณะนี้จึงเป็นคำอ้างถึงที่สามารถบอกถึงจำนวนและปริมาณของภพต่าง ๆ อีกทั้งเป็นการกล่าวถึงเทวดาทั้งหมดทั้งมวลที่อยู่ในภพต่าง ๆ ลงมาถวายพระพรชัยมงคล ซึ่งความเชื่อดังกล่าวเป็นความเกี่ยวเนื่องที่มาจากพระพุทธศาสนาผ่านไตรภูมิกถาที่จำแนกสวรรค์ออกเป็นชั้นต่าง ๆ ซึ่งจะแตกต่างจากสวรรค์ในคติดั้งเดิมของชาวอีสานที่มีเพียงชั้นเดียว

1.2.2 คำเรียกเทวดา+คำแสดงความยิ่งใหญ่ คือ คำที่ใช้แทนคำคำเพื่ออ้างถึงเทวดาและมีคำอ้างถึงที่แสดงความยิ่งใหญ่นำมาประกอบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 5 *ขอเชิญ อาราธนาพระพุทธ ผู้สุดยิ่งแล้ว มาเป็นแก้ว มุงคุณยอดยิ่ง*
*ข้าขอป่าวเถิงเท่า**<u>**แถนไท้ เทพไท้**</u>** ให้ด่วนมาเป็นมิ่ง*
ประสิทธิสันสิ่ง ให้สมพระพรชัย แล้วไหว้ยื่นยอ

(วงโปงลางนาคาคำชะโนด, 2566)

คำว่า “แถนไท้” จากตัวอย่างที่ 3 มีองค์ประกอบจำนวน 2 ส่วน คือคำว่า “แถน” ซึ่งหมายถึง เทวดา หรือที่ชาวอีสานมีความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีฟ้า จนมีคำที่กล่าวโดยคล้องจองว่า ผีฟ้าผีแถน (อีสานร้อยแปด, ม.ป.ป.) ส่วนคำว่า “ไท้” หมายถึง ความยิ่งใหญ่ ความเป็นใหญ่ (อีสานร้อยแปด, ม.ป.ป.) เมื่อนำมาประกอบกันจึงมีความหมายถึงเทวดาที่มีความยิ่งใหญ่อีกประการหนึ่งในเรื่องความเชื่อของชาวอีสานคือ พระยาแถน ซึ่งเป็น

จอมของแถนทั้งปวง หากเทียบเคียงจากตัวอย่างที่ 5 ผู้ประพันธ์บทเพลงที่ใช้ในการแสดงเถิดพระเกียรติจึงนำเอาความหมายที่ใกล้เคียงกันนำมาประกอบเป็นคำอ้างถึงในข้างต้นในส่วนคำว่า “เทพไท้” มีความหมายในลักษณะเดียวกันกับแถนไท้

1.2.3 คำบอกเพศ+ชื่อเฉพาะ คือ คำอ้างถึงที่สามารถสื่อถึงเพศนั้น ๆ และมีคำอ้างถึงที่เป็นชื่อเฉพาะนำมาประกอบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 6 *ออจั่งว่าสาธุสาครูบาเป็นเค้า ข้าไว้เจ้าไหลหลั่งลงมา*
เทวบุตรตนอยู่ป่าคา เชิญเจ้าลงมาเด้อ ...
*เทวดาตนอยู่ป่าไม้ **นางแอกไค่**ผู้อยู่ถ้ำผาแดง*
*เชิญ**นางแพง**ผู้อยู่ถ้ำบ่อแก้ว ข้าไหว้แล้วครูเจ้าให้ด่วนลง*

(วงโปงลางผกาลำดวน, 2566)

คำว่า “นางแอกไค่” และคำว่า “นางแพง” จากตัวอย่างที่ 6 มีองค์ประกอบจำนวน 2 ส่วน คือคำว่า “นาง” ซึ่งใช้สำหรับผู้หญิง นำมาประกอบกับคำนามที่มาจากวรรณกรรมอีสานโบราณคือ แอกไค่ และแพง ซึ่งทั้ง 2 ชื่อนี้มีที่ไปที่มาคือบุคคลในวรรณคดีล้านช้าง ก่อนที่จะเผยแพร่เข้ามาในอีสานในปัจจุบัน นั้นก็คือ “นางแอกไค่” หรือนางแอกไค้ ก็เรียก เป็นพญานาคธิดาของขุนเทืองและนางบุสดีส่วน “นางแพง” หรือ เจ้านางแพง คือ ผู้ครองเมืองกาลจำปากนาคบุรีศรี ก่อนจะยกพุทธจักร อาณาจักร ถวายพระครูโพนสะเม็กปกครองแทนในปี พ.ศ. 2252 และพัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2532) หากสังเกตในบทประพันธ์ข้างต้นจะทราบถึงสถานที่สถิตอยู่ของทั้งนางแอกไค่ และนางแพงอีกด้วย แสดงให้เห็นว่าชาวอีสานเคารพนับถือในตำนานที่เป็นวรรณกรรมโบราณวงโปงลางผกาลำดวนจึงได้อ้างถึงทั้งสองนางมาเพื่อถวายพระพรชัยมงคล อนึ่งผู้วิจัยสังเกตว่าผู้ประพันธ์เลือกใช้คำอ้างถึงเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพศหญิงเป็นหลัก และในลักษณะข้างต้นเป็นการกล่าวในรูปแบบการอ้างถึงตาม

1.2.4 คำบอกรูปร่างลักษณะ+คำเรียกพระจันทร์ คือ คำที่บอกถึงรูปร่างและลักษณะที่ใช้เป็นคำอ้างถึง และมีคำอ้างถึงที่ใช้เป็นคำเรียกพระจันทร์มาประกอบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 7 *ดุจดั่งแสง สีทอง ของดวงจันทรา*
มาแยงยั้ง บุญญา มารดามิ่งนคร
ฝูงไทข้า มาวอน ถวยพรฟ้อนสักการ์
*นำพรจาก **องค์จันทรา** มายั้งกั้งเหลื่อม*
ให้ฮุ่งเฮืองพระบารมี

(วงโปงลางผกาลำดวน, 2566)

คำว่า “องค์จันทรา” จากตัวอย่างที่ 7 มีองค์ประกอบจำนวน 2 ส่วน คือ คำว่า “องค์” เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 และคำว่า “จันทรา” หมายถึงดวงจันทร์ “พระจันทร์” หรือ “ดวงจันทร์” เชื่อว่าพระจันทร์นั้นเป็นตัวแทนแห่งสตรีมีความนุ่มนวลสง่า ให้ความสงบร่มเย็น อีกทั้งชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่องการประกอบพิธีทางศาสนาในวันขึ้น 15 ค่ำ ที่พระจันทร์เต็มดวงนั้น ด้วยเชื่อว่าการประกอบพิธีทางศาสนาอันได้แก่ การทำบุญ ไหว้พระ รักษาศีล เพื่อเป็นการขอความเป็นสิริมงคล ให้เกิดกับตนผู้ปฏิบัติ จากความเชื่อนั้นส่งผลถึงการดำเนินชีวิตของคนอีสานที่ถือปฏิบัติตามฮีตคลองสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (เกรียงเดช ผลทวี, 2566)

1.3 คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แบบโครงสร้าง 3 หน่วยขึ้นไป หมายถึง คำอ้างถึงที่นำคำอ้างถึงประเภทอื่น ๆ มาประกอบกันจำนวน 3 ส่วน รูปแบบการอ้างถึงดังกล่าวปรากฏการใช้คำอ้างถึง พบจำนวน 2 ลักษณะ รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3 ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 3 หน่วย

คำอ้างถึง	คำที่ปรากฏ
1. คำเรียกเทวดา+คำเรียกเทวดา+คำเรียกเทวดา	เทวดาอินทร์พรหม
2. คำเรียกสัตว์หิมพานต์+คำเรียกสัตว์หิมพานต์+คำเรียกเทวดาสตรี	ครุฑนาคน้ำพระเจ้าแม่คงคา

1.3.1 คำเรียกเทวดา+คำเรียกเทวดา+คำเรียกเทวดา คือ คำที่ใช้เรียกเทวดา กล่าวถึงชื่อเทวา ประกอบกับคำเรียกเทวดาอีก 2 หน่วย ที่ใช้เป็นคำอ้างถึง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 8 *จากบาดาลไปจนสุดน่านฟ้า*
*จากนาคาถึง**เทวดาอินทร์พรหม***
สาธุการสนั่นช้องพ้องพนม
เทิดองค์พระบรมสมเด็จพระพันปี

(วงโปงลางเพชรพลาญชัย, 2566)

คำว่า “เทวดาอินทร์พรหม” จากตัวอย่างที่ 8 มีองค์ประกอบจำนวน 3 ส่วน คือคำว่า “เทวดา” ซึ่งเป็นคำแทนคำนาม หมายถึง ผู้ที่อยู่ต่างภพกับมนุษย์และมีอำนาจเหนือธรรมชาติ ดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นได้ทั้งร้ายและดี ในประเทศไทยคำว่า “เทวดา” เป็นคำยืมจากภาษาบาลี ซึ่งโดยความหมายแล้วกินความตั้งแต่เทวดาหรือเทพเจ้าในศาสนาฮินดู (พราหมณ์) พุทธศาสนา รวมไปถึงเทวดาประจำถิ่นตามความเชื่อพื้นเมืองด้วย (กรมศิลปากร, 25552) ส่วนคำนาม 2 คำ ที่นำมาประกอบกัน คือคำว่า อินทร์ มาจากคำว่าพระอินทร์เป็นชื่อของเทวดาในศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธ โดยมีตำแหน่งเป็นจอมเทพ เป็นประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง มีหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิบาลโลก ถือกำเนิดขึ้นในสมัยฤคเวท ต่อมาในสมัยที่ตรีมูรติอุบัติขึ้น พระอินทร์ก็ถูกลดบทบาทลงและเริ่มมีพฤติกรรมทางเพศมากขึ้น กระทั่งกลายเป็นเทวดาชั้นรองจากมหาเทพตรีมูรติในปัจจุบัน ส่วนคำว่าพรหม มาจากคำว่าพระพรหม ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่หนึ่งในตรีมูรติตามคติความเชื่อของศาสนาฮินดูลักษณะที่สำคัญของพระองค์ก็คือมีสี่พักตร์หรือสี่หน้า พระพรหมถือเป็นเทพเจ้าฮินดูที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธมากที่สุด (ผาสุก อินทราวุธ, 2552)

1.3.2 คำเรียกสัตว์หิมพานต์+คำเรียกสัตว์หิมพานต์+คำเรียกเทวดาสตรี คือ คำอ้างถึงที่ใช้คำเรียกสัตว์หิมพานต์ 2 หน่วย ประกอบกับคำเรียกเทวดาสตรีอีก 1 หน่วย ที่ใช้เป็นคำอ้างถึง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 10 ***ครุฑนาคน้ำพระเจ้าแม่คงคา*** *คุณบิดรมารดาให้สอยซู้นำยู้*
ขอให้เบาบางบกคนิงคำในเนื้อ เบาบางข้างหูตาแจ้งสว่าง
แล้วท่อนี้ไปหน้าให้ซุ่มเลิง

(วงโปงลางผกาลำดวน, 2566)

คำว่า “ครุฑนาคน้ำพระเจ้าแม่คงคา” จากตัวอย่างที่ 10 มีองค์ประกอบจำนวน 3 ส่วน คือคำว่า “ครุฑ” ซึ่งเป็นสัตว์หิมพานต์ตามคติไทยโบราณ เชื่อว่าครุฑเป็นเจ้าแห่งนกทั้งมวล และเป็นพาหนะของพระนารายณ์ ปกติอาศัยอยู่ที่วิมานฉิมพลี มีรูปเป็นครึ่งคนครึ่งนกอินทรี ได้รับพรให้เป็นอมตะ ไม่มีอาวุธใดทำลายลงได้ แม้กระทั่งสายฟ้าของพระอินทร์ก็ได้แต่เพียงทำให้ขนของครุฑหลุดร่วงลงมาเพียงเส้นหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ครุฑจึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า "สุบรรณ" ซึ่งหมายถึง “ขนวิเศษ” (ผาสุก อินทราวุธ, 2552) ส่วนคำว่า “นาคน้ำ” เป็นคำเรียกพญานาคของชาวอีสาน ซึ่งปรากฏเป็นสัตว์หิมพานต์ตามคติไทยโบราณเช่นกัน และนาคตามความเชื่อของพราหมณ์-ฮินดู เป็นสิ่งมีชีวิตกึ่งเทพ มีพลังอำนาจวิเศษ รูปลักษณะของนาคเป็นมนุษย์กึ่งมนุษย์กึ่งนาค หรือเป็นลักษณะนาคทั้งหมด นาคอาศัยอยู่ในโลกบาดาล ซึ่งเต็มไปด้วยอัญมณี ทองคำ และสมบัติทางโลกอื่น ๆ นาคมีความเกี่ยวพันกับน้ำ เช่น แม่น้ำ ทะเลสาบ ทะเล หรือแม้แต่บ่อน้ำ และถือว่าเป็นผู้พิทักษ์สมบัติ และในตำนานฮินดู นาค ซึ่งประทับรอบพระศอของพระศิวะได้มาเป็นเชือกสำหรับการกวนน้ำในเกษียรสมุทร และคำว่า “พระเจ้าแม่คงคา” เป็นคำเรียกเทวดาสตรี คือ พระแม่คงคาเป็นเทวดาผู้หญิงในขนบของไทยถือว่าเป็นผู้ให้กำเนิดสายน้ำ จากการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ข้างต้นเป็นการอ้างเอาคุณวิเศษของเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กล่าวคือ ครุฑเป็นผู้มีกำลังมากในน่านฟ้า ส่วนนาค และพระแม่คงคา เป็นผู้ให้คุณวิเศษทางสายน้ำ จึงเป็นการนำความเป็นมงคลเพื่อมาถวายพระพรชัยมงคล

จากการศึกษารูปแบบ โครงสร้าง และลักษณะการใช้คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา จากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้นทำให้เห็นว่าคำที่ใช้เป็นคำอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้วิจัยพบว่าโดยส่วนมากรนำคำภาษาอีสานที่ใช้อ้างถึงความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานพบในโครงสร้างเดี่ยว ในส่วนโครงสร้าง 2 หน่วย ของคำอ้างถึงที่นำมาประกอบกันนั้น มีทั้งคำที่มาจากความเชื่อจากแนวความคิดที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานและในยุคสมัยปัจจุบัน ในส่วนคำอ้างถึงที่เป็นโครงสร้างตั้งแต่ 3 หน่วยขึ้นไป ผู้วิจัยพบการประดิษฐ์คำที่ผู้ประพันธ์พยายามสื่อให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์และมุ่งหมายให้เกิดเป็นสรรพสิริมงคลเพื่อการถวายพระพรชัยมงคล

2. ความคิด ความเชื่อ และการเลือกใช้คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนผ่านการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ

ในสังคมไทย รวมถึงสังคมชาวอีสาน ภาษาที่ใช้กับผู้ที่มีสถานะทางสังคมชั้นสูงในประเทศไทยไม่ว่าจะในอดีตหรือปัจจุบัน ต่างให้ความสำคัญในของภาษา ทั้งเป็นเป็นไปเพื่อความเหมาะสมทางชนชั้น และความงดงามทางภาษาประกอบกัน ในสังคมไทยผู้ที่มีสถานะทางสังคมชั้นสูง หรือฐานันดรศักดิ์ คือ พระบรมวงศานุวงศ์ จากการศึกษาคำอ้างถึงเทวดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา พ.ศ. 2566 โดยปรากฏรูปแบบโครงสร้าง และลักษณะต่าง ๆ ที่แฝงไปด้วยคติความเชื่อพื้นถิ่นของชาวอีสานหรือค่านิยมของสังคมไทย ที่สะท้อนผ่านคำอ้างถึเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากการศึกษาสามารถจำแนกเป็น 3 ประการ ได้แก่ 1) ความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา 2) คติความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมของชาวอีสาน และ 3) การผสานระหว่างวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผ่านคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

วิถีชีวิตของชาวอีสานมีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับพิธีกรรม ความเชื่อและศาสนา ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างทางสังคมในท้องถิ่น ภูมิภาคอีสานมีพิธีกรรมหลากหลายรูปแบบที่สะท้อนคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี บรรพบุรุษ เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อกันว่ามีอำนาจในการดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์ พิธีกรรมดังกล่าวมิได้มีบทบาทเฉพาะในทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการธำรงรักษาความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดค่านิยม ความเชื่อ และจริยธรรมจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้องตามแบบแผนจะนำมาซึ่งความสุข ความสงบเรียบร้อย และความเป็นสิริมงคลให้แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมโดยรวมแม้ในสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ยังคงได้รับการสืบทอดและยึดถืออย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของสังคมอีสานในการรักษาและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง โดยไม่ละทิ้งรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิม

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวอีสานให้ความสำคัญกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาทั้งในด้านการศึกษา ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมศาสนสถาน เช่น วัดวาอาราม พระพุทธรูป และจิตรกรรมฝาผนัง ที่มักถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาอย่างลึกซึ้ง (พีรวัส อินทวี, 2566) ในการศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในการประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง โดยกรมพลศึกษา พบว่า มีการใช้คำอ้างถึงพระพุทธเจ้า เพื่อถวายพระพรชัยมงคล อันเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการผสานระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่น ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสามเสาหลักของสังคมไทย ดังตัวอย่างคำอ้างถึงที่ปรากฏต่อไปนี้

ตารางที่ 4 คำอ้างถึงที่เกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ชื่อวงโปงลาง	คำอ้างถึงที่ปรากฏ
วงโปงลางศิลป์อีสาน	องค์พระสัพยุตญาณ, ผู้ยอดญาณไตรแก้ว
วงเพชรพลาญชัย	ศาสนาจอมพระโคดม
วงโปงลางมูนมังฝั่งน้ำโขง	จตุรพิธพรชัย

จากตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่าการศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวอีสาน ได้แสดงผ่านคำอ้างถึงที่เกี่ยวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือ เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยมีความเชื่อที่ว่าพระพุทธเจ้าถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด สุจิตต์ วงษ์เทศ (2566) ได้กล่าวถึงการเผยแพร่หลักธรรมคสอนของพระพุทธศาสนาที่เข้ามาในเขตของอีสานในปัจจุบันเมื่อ 1,600 ปีที่ผ่านมาทำให้อีสานมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ดังจะปรากฏจากปูชนียสถานพระธาตุพนมศูนย์รวมใจของไทยอีสานและชาวลาว พระบรมธาตุนาดูน กู่กาสิงห์ และรวมไปถึงศาสนสถานน้อยใหญ่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ทั่วไปในภาคอีสานการใช้คำอ้างถึงก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าสังคมอีสานจะให้ความเคารพนับถือในประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ หากแต่การศรัทธาในพระพุทธศาสนาก็เป็นส่วนช่วยให้เกิดคำที่อ้างถึงพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา ที่อัญเชิญมาเพื่ออ้างอิงถึงความศักดิ์สิทธิ์ในการถวายพระพรชัยมงคล

2) คติความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมของชาวอีสาน

วิถีชีวิตของชาวอีสานมีความเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ประเพณีเหล่านี้มิใช่เพียงกิจกรรมทางวัฒนธรรม หากแต่เป็นรากฐานสำคัญของวิถีชีวิต ความเชื่อ และโครงสร้างทางสังคมของชุมชนอีสาน ประเพณีพิธีกรรมของชาวอีสานมีทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน โดยมีรากฐานจากวัฒนธรรมล้านช้าง ซึ่งมีอิทธิพลทั้งในด้านสายเลือด ภูมิลำเนา และการปกครองร่วมกันในอดีต วัฒนธรรมล้านช้างได้หล่อหลอมให้เกิดระบบความเชื่อที่เน้นการเคารพผี บรรพบุรุษ เทวดา และธรรมชาติ ควบคู่กับศาสนาพุทธในภายหลัง ประเพณีอีสานส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับช่วงชีวิต เช่น พิธีเกิด พิธีบวช และพิธีศพ ตลอดจนเกี่ยวพันกับวิถีการผลิตทางการเกษตร ซึ่งต้องอาศัยความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ส่งผลให้ชาวอีสานสร้างระบบขนบธรรมเนียมขึ้นเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน โดยเรียกระบบนี้ว่า “ฮีต-คอง” ซึ่ง “ฮีต” หมายถึง ประเพณีประจำเดือน 12 เดือนในรอบปี และ “คอง” คือแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่เสริมสร้างความสงบเรียบร้อยให้แก่สังคม ระบบฮีตสิบสอง-คองสิบสี่จึงเปรียบเสมือนธรรมนูญชีวิตของชุมชนที่มีสถานะไม่ต่างจากกฎหมายที่มิได้ถูกเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร

นักวิชาการด้านคติชนอย่างจารุวรรณ ธรรมวัตร (1997) ได้ชี้ให้เห็นว่าขนบธรรมเนียมของชาวอีสานมีบทบาทในการธำรงรักษาสภาพสังคมและสถานภาพของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นเครื่องมือสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมร่วมกันในแต่ละเดือน เช่น บุญข้าวจี่ บุญผะเหวด หรือบุญบั้งไฟ ขนบธรรมเนียมเหล่านี้จึงไม่เพียงแต่สะท้อนความเชื่อเท่านั้น หากยังมีพลังในการหล่อหลอมจิตวิญญาณของชุมชนให้ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่อย่างมั่นคงดั งจะเห็นได้จากตากรางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 คำอ้างถึงที่เกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมของชาวอีสาน

ชื่อวงโปงลาง	คำอ้างถึงที่ปรากฏ
วงโปงลางอรรคฮาตศรี	มิ่ง, แถนไท้, เทพไท้
วงโปงลางผกาลำดวน	นางแอกไค่, นางแพง, ไท้
วงโปงลางมูนมังฝั่งน้ำโขง	จันทราเบื้องบน
วงสีโหน้อยโปงลาง	แมน
วงโปงลางนาคาคำชะโนด	นาคาทั่วสกล, พระยานาค

จากตารางที่ 5 จะเห็นคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน ประเพณีพิธีกรรมในภูมิภาคต่างๆจึงมีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันมาจากสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้นประเพณีส่วนรวมของชาติส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเหมือนกันทุกท้องถิ่น แต่จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของประเพณี ประเพณีส่วนรวมนี้ ได้แก่ ประเพณีการบวช ประเพณีแต่งงาน ประเพณีการเกิด และยังได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ชาวอีสานถือเอาความสำคัญของฟ้า ดิน และความเป็นไปของสภาพภูมิอากาศ พัฒนาขึ้นเป็นความเชื่อ อาทิ ผีฟ้า ผีแถน ผู้บันดาลความเป็นไปให้โลกมนุษย์เกิดฤดูกาล ความเจ็บป่วยและเกิดพืชผลต่าง ๆ โดยทั่วไป รวมถึงวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากล้านช้าง วีรบุรุษ วีรสตรีที่มีความสำคัญในอดีตก็ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน รวมไปถึงความสัมพันธ์ในสายน้ำอย่างสายน้ำโขงที่หล่อเลี้ยงทั้งชาวอีสานและชาวลาวยังก่อให้เกิดความเชื่อและศรัทธาเกี่ยวกับพญานาคอีกด้วย และนอกจากนี้ชาวอีสานยังมีความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งมีคำที่กล่าวกันในกลุ่มของ ขวัญ หิง มิ่ง แนน เป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในอุษาคเนย์มายาวนานหลายพันปี ขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง จับต้องไม่ได้ และไม่สามารถมองเห็นได้ ซึ่งเชื่อว่าสิงสู่และกระจายอยู่ตามแห่งที่ต่าง ๆ ของร่างกายคน สัตว์ พืช และสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวว่า ตามความเชื่อในแบบของศาสนาผีเชื่อว่า คนตายแต่ขวัญไม่ตาย และจะถูกเรียกว่า “ผี” หากเรียกขวัญคืนมาสู่ร่างได้คนก็ฟื้นคืนมา ความเชื่อดังกล่าวสะท้อนอยู่ในหลุมศพของคนก่อนประวัติศาสตร์ เช่น หม้อ ไห ซึ่งเป็นที่อยู่ของขวัญที่ว่านี้นอกจากขวัญแล้วยังมี “มิ่ง” “แนน” และ “หิง” (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2561) คำต่างๆ เหล่านี้คนไทยอาจคุ้นหูกันดีและใช้ในความหมายโดยรวม จนคิดว่าทั้งหมดคือสิ่งเดียวกันแต่ในวัฒนธรรมของชาวไตแล้ว มิ่ง แนน และหิง มีรายละเอียดที่แตกต่างกันอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ มิ่งและแนนเป็นแนวคิดในเชิงนามธรรม จับต้องไม่ได้เช่นเดียวกับขวัญ แต่ลึกซึ้ง เป็นดั่งรากฐานของชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับขวัญ และในขณะเดียวกันแนนยังเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงมนุษย์กับแถน ส่วนคำว่าแมนผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่ามาจากคำว่าแมนสรวง หมายถึงสวรรค์ก็เป็นได้

3) การผสานระหว่างวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผ่านคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ความเชื่อก็ดี การเคารพนับถือในสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ดี เป็นการยอมรับนับถือและปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งสิ่งนั้นอาจมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนความเชื่อนั้นอาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลรองรับก็ได้แต่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่เชื่อถือในเหตุการณ์บางอย่างหรือในสภาวการณ์ที่บุคคลไม่สามารถตอบข้อสงสัยหรือ แก้ปัญหาข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นกับตนเองได้

ชาวอีสานนับตั้งแต่ครั้งโบราณกาลผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ได้ก่อให้เกิดชุดความคิด ความศรัทธา และความเชื่อที่ผสานระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิม และวัฒนธรรมใหม่ ถือเป็นพลวัตทางวัฒนธรรมด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไป บุคคลดั้งเดิมของชาวอีสานที่ล้มหายตายจากไป และการเข้ามาแทนที่ด้วยชนกลุ่มใหม่ ทำให้เกิดการผสานระหว่างวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ความศรัทธา และรวมไปถึงองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สื่อให้เห็นการผสานระหว่างวัฒนธรรมดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 6 การผสานระหว่างวัฒนธรรมและความเชื่อที่ถ่ายทอดผ่านคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ชื่อวงโปงลาง	คำอ้างถึงที่ปรากฏ
วงโปงลางเพชรพลาญชัย	เทวดาอินทร์พรหม, สรวงสวรรค์ชั้นฟ้า วิมานแมน
วงโปงลางผกาลำดวน	ครุฑนาคน้ำพระเจ้าแม่คงคา
วงโปงลางดฮมฮัก	องค์พระเทพาธิบดีทรงคชเอราวัณ
วงสีโหน้อยโปงลาง	พระสยามเทวา

สำหรับการผสานระหว่างวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผ่านคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากการศึกษาพบว่า การแสดงชุดเทิดพระเกียรติของวงโปงลางต่าง ๆ ได้หยิบยกความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน และผสานคติความเชื่อของส่วนกลาง และวัฒนธรรมธรรมไทยบางส่วน เข้ามาผสานเพื่อให้เกิดความทันสมัย และสามารถสื่อให้ผู้รับชมเข้าใจได้โดยง่ายจากตัวอย่างของคำอ้างถึงที่ยกมาในตารางที่ 6 ข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีการผสานทางวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน และมีการหยิกความเชื่อที่มาจากส่วนกลาง เช่น “พระสยามเทวา” ซึ่งมาจากคำว่า “พระสยามเทวาธิราช” เป็นประติมากรรมประเภทเทวรูป ท่ายืน หล่อด้วยทองคำแท้ มีความสูง 8 นิ้ว ความกว้าง 2 นิ้ว ออกแบบตามศิลปะกษัตริยาธิราช คือทรงฉลองพระองค์อย่างเครื่องของเทพารักษ์ มีมงกุฎเป็นเครื่องศิราภรณ์ พระหัตถ์ขวาทรงพระแสงขรรค์ พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นจีบดรรชนีเสมอพระอุระ ประดิษฐานอยู่ในเรือนแก้วทำด้วยไม้จันทน์ ลักษณะแบบวิมานเก๋งจีน มีคำจารึกเป็นภาษาจีนที่ผนังเบื้องหลัง แปลว่า "ที่สถิตแห่งพระสยามเทวาธิราช" แต่เดิมเรือนแก้วเก๋งจีนนี้ประดิษฐานอยู่ในมุขกลางของพระวิมานไม้แกะสลักปิดทอง ตั้งอยู่เหนือลับแลบังพระทวารเทวราชมเหศวร์ ตอนกลางพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง

นอกจากนี้คติความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาในวัฒนธรรมไทย ที่มีรากฐานความเชื่อมาจากพราหมณ์-ฮินดู อาทิ พระอินทร์ พระพรหม ครุฑ ล้วนได้รับวัฒนธรรมจากส่วนกลาง หากเปรียบเทียบกับคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้มีคำเรียกของชาวอีสาน คือ ผี ผีฟ้า ผีแถน พญาแถน แนน เป็นต้น ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพนับถือเฉกเช่นเดียวกัน ซึ่งการเลือกใช้คำอ้างถึงทั้งหลายเหล่านี้มีความเหมาะสมทั้งในด้านรูปองภาษาที่มีความงามทางภาษา สื่อให้ผู้ฟังรับรู้ถึงความเชื่อ ความศรัทธา และความจงรักภักดี ถ่ายทอดผ่านการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ปรากฏในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา พ.ศ. 2566 ผลการศึกษาพบว่า คำที่ใช้เป็นคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พบรูปแบบของคำอ้างถึงที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีของ Halliday and Hasan (1976) ในด้านรูปภาษาที่แสดงการอ้างถึงบุคคลด้วยนามที่ทำหน้าที่คล้ายสรรพนาม และการอ้างถึงบุคคลที่ไม่ปรากฏรูปสรรพนาม สามารถแบ่งการอ้างถึงบุคคลเป็นประเภทต่าง ๆ นอกจากนี้ยังพบว่าของวิภา ฉานวังศะ (1986) ได้นำทฤษฎีข้างต้นนำไปปรับใช้ในงานวิจัยของตนเอง ซึ่งวิภาได้จำแนกคำอ้างถึงเป็นหมวดหมู่ให้สัมพันธ์กับภาษาไทยโดยผลของงานวิจัยครั้งนี้พบว่าโครงสร้าง และลักษณะที่ปรากฏของส่วนประกอบของคำอ้างถึง ตามลักษณะโครงสร้างของคำอ้างถึง พบจำนวน 3 ลักษณะประกอบด้วย 1) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้างเดี่ยว 2) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 2 ส่วน 3) ลักษณะการอ้างถึงแบบโครงสร้าง 3 ส่วนขึ้นไป สอดคล้องกับงานวิจัยของกฤตนันท์ ในจิต (2566) ศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ใช้ในการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา ซึ่งได้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงบุคคลที่มีสถานะชั้นสูง นั้นก็คือสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิตติ์ ฯ ผู้ทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวได้ศึกษาเฉพาะคำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ฯ เท่านั้น และผลการศึกษายังพบโครงสร้างของคำอ้างถึงและวิเคราะห์เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ค่านิยมในสังคมไทยที่ถ่ายทอดผ่านคำอ้างถึงดังกล่าว

ความน่าสนใจในการศึกษาคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นั้นก็คือการอ้างถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม ในปกติงานวิจัยด้านการอ้างถึงมักศึกษาเกี่ยวกับการอ้างถึงบุคคลที่มีตัวตนเพื่อแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงความผ่านลำดับเหตุการณ์ที่มีความสัมพันธ์ในด้านความหมายของภาษา หากแต่งานวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงที่เป็นนามธรรมนั้นก็คือเหล่าเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ประพันธ์มุ่งหมายในการอ้างถึงเพื่ออัญเชิญมาในการถวายพระพรสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ซึ่งมีการสรรคำที่ได้มาอย่างเหมาะสม และบางคำถือเป็นคำเก่าโบราณที่ไม่ได้มีการใช้อย่างแพร่หลาย เช่น ไท้ ไถ้ นางแอกไค่ มิ่ง หิ่ง แนน เป็นต้นซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นคติความเชื่อของชาวอีสาน รวมไปถึงชาวลาวที่มีวัฒนธรรมร่วมกันมาแต่ครั้งอดีตโดยมีการแสดงบทเพลงเทิดพระเกียรติของวงดนตรีพื้นบ้าน คือ วงโปงลางที่กรมพลศึกษาจัดประกวดในปี พ.ศ. 2566 ซึ่งเป็นส่วนช่วยทำให้ปรากฏรูปภาษาที่ใช้อ้างถึงที่มีความสัมพันธ์ในบริบททางสังคมของชาวอีสานด้านความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกเป็น 3 ประการ ได้แก่ 1) ความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตัวอย่างคำอ้างถึง “ผู้ยอดญาณไตรแก้ว” ที่หมายถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐในภพทั้งสาม 2) คติความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมของชาวอีสาน ตัวอย่างคำอ้างถึง“แถน” “มิ่ง” “ไท้” ซึ่งทั้งหลายเหล่านี้ล้วนสื่อถึงเมืองฟ้า หรือ สวรรค์ซึ่งเป็นที่สถิตของเหล่าผีฟ้า ผีแถน นั้นก็คือเทวดาของชาวอีสานตามคติดั้งเดิมในการนับถือฟ้าดินและผี และในข้อที่ 3) การผสานระหว่างวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผ่านคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตัวอย่างคำอ้างถึง “พระสยามเทวา” “พระเทพาธิบดี” ซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากราชสำนักสยามเป็นเทวดาอารักษ์ที่ถูกสถาปนาขึ้น หรือ เป็นเทพเจ้าและเทวดามาจากความเชื่อในคติอื่น ๆ อย่างเช่นความเชื่อในคติของพราหมณ์ – ฮินดู เป็นต้น

จึงนับได้ว่า คำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีนัยสำคัญอย่างยิ่งในการสื่อถึงการถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ดังที่กฤตนันท์ ในจิต (2566) ได้กล่าวในงานวิจัยเกี่ยวกับคำอ้างถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับผู้มีสถานะทางสังคมชั้นสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบรมวงศานุวงศ์ จะต้องคำนึงถึงความสมพระเกียรติ และมีความหมายที่สอดคล้องที่เหมาะสม ดังนั้นการที่จะอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่อมต้องมีความพิเศษอย่างยิ่ง เนื่องจากการอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งหมายให้เห็นถึงการถวายพระพรชัยมงคลผ่านบทประพันธ์ในชุดการแสดงเทิดพระเกียรติ การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษาได้อย่างไพเราะงดงามสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ และค่านิยมในสังคมของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี และ

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยยังได้เห็นถึงการสรรคำเก่าโบราณที่ชาวอีสาน รวมไปถึงลุ่มแม่น้ำโขงได้ใช้กันมาแต่อดีต อาทิ “นางแอกไค่, นางแพง, ไท้” ซึ่งเป็นความเชื่อโบราณในอดีตสิ่งเหล่านี้มีสถานะเป็นเทพาอารักษ์ และเทวดาที่ชาวอีสาน ชาวลาวมีวัฒนธรรมความเชื่อร่วมกันอย่างแน่นแฟ้นมาแต่ครั้งอดีต และหากวงโปงลางใดมีถิ่นที่อยู่ใกล้กับแม่น้ำโขง อย่างเช่น วงโปงลางนาคาคำชะโนด วงโปงลางสีโหน้อย ก็มักจะสรรคำเกี่ยวกับแม่น้ำ และพญานาคเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นคำอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น “นาคาธิดี, นาคาทั่วสกล” เป็นการสื่อให้เห็นถึงพลังอำนาจที่ยึดถือกันมาเกี่ยวกับพญานาคว่าเป็นสิ่งที่ควรแก่การเคารพบูชาและสามารถดลบันดาลวายพระพรชัยมงคล นอกจากนี้ยังได้มีการใช้คำอ้างถึงเทวดาที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก อาทิ “พระสยามเทวาธิราช, เทวดา อินทร์พรหม” ซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์โดยราชสำนักได้ยึดถือในการเคารพบูชามาแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน และพระสยามเทวาธิราชก็เป็นเทวดาที่สถาปนาขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัสรัชกาลที่ ๔ เพื่อปกปักรักษาราชวงศ์จักรี พระบรมวงศานุวงศ์ และประชาชนในสยามประเทศ

6. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

ศึกษาคำอ้างถึงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีความสัมพันธ์กับคำอ้างถึงพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น ๆ และมุมมองในด้านคติชนวิทยา เพื่อศึกษามุมมองของประชาชนที่มีต่อพระบรมวงศานุวงศ์อย่างไร รวมถึงความสัมพันธ์ในด้านคำประพันธ์ คำอ้างถึง และปริบททางสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลต่อความรู้สึกของผู้รับฟังและรับชมการแสดงเทิดพระเกียรติอย่างไรบ้าง

เอกสารอ้างอิง

กฤตนันท์ ในจิต. (2567). คำอ้างถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงที่ใช้ในคำประพันธ์ประกอบการแสดงชุดเทิดพระเกียรติ การประกวดดนตรีพื้นบ้านวงโปงลาง กรมพลศึกษา พ.ศ. 2566. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, (อยู่ในระหว่างการพิจารณาตีพิมพ์).*

กฤตนันท์ ในจิต. (2566). คติความเชื่อ เรื่อง สมเด็จพระจักรพรรดิราช ที่ปรากฏในพระนามพระราชโอรส พระราชธิดา รัชกาลที่ 5. *วารสารอยุธยาศึกษา, 15*(2). 7-22

ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์. (2554). คำอ้างถึงบุคคลในพระราชสำนักสยาม จากการศึกษาจดหมายเหตุรายวันในสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ. *วารสาร มฉก.วิชาการ. 14*(28). 23-39

พระวรวุฒิ โสภณเมธี. (ม.ป.ป.). *16 ชั้นฟ้า 15 ชั้นดิน เขานับกันอย่างไร.* https://www.gotoknow.org /blog/buddhismuniverse

ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2561). *จากรักโรแมนติกสู่การต่อสู้ทางชนชั้น: อ่าน "ส่งชู้สอนสาว" วรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไตดำในเวียดนาม*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

วีณา วีสเพ็ญ (2558). *อ้างใน ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. สู่ขวัญ : คน สัตว์ และสรรพสิ่งในเอกสารใบลานอีสาน*. กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารใบลาน สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (ตุลาคม, 2565). ในเสวนา "ศาสนาผี" ในไทยหลายพันปี ก่อนประวัติศาสตร์ ถึงปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระนคร.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2532). ร้องรำทำเพลง : *ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม*. มติชน

สุภนิช เนตรสุขแสง และชลธิชา บำรุงรักษ์. (2562). การอ้างถึงบุคคลในนวนิยายภาษาไทยและนวนิยายภาษาอังกฤษ: กรณีศึกษา เรื่อง "ความสุขของกะทิ". ใน ภาสพงศ์ ศรีพิจารณ์ (บ.ก.). *การประชุมวิชาการบัณฑิตศึกษาระดับชาติ สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ ประจำปี 2562.* (น. 90 – 113) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2556). ภาษาศาสตร์สังคม พิมพ์ครั้งที่ 5. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อีสานร้อยแปด. (ม.ป.ป.) *สาระน่ารู้คำอีสาน*. https://esan108.com/dict/view/

วงโปงลางยุวบูรณ์ออนซอนศิลป์ โรงเรียนเทศบาล 3 ยุวบูรณ์บำรุง. (2566, 9 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ https://www.youtube.com/watch?v=6iQF8A4FPck

วงโปงลางสินไซ. (2566, 9 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ https://www.youtube.com/watch?v=iSYyfZrUUlY

วงโปงลางศรีศิลป์ถิ่นโปงลาง เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์. (2566, 9 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v=2KxvYNAJ17s

วงโปงลางเพชรเมืองแพน. (2566, 9 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v=2KxvYNAJ17s

วงโปงลางออนซอนอีสาน. (2566, 9 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v=MNpuFtVo5QE

วงสีโหน้อยโปงลาง. (2566, 10 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v=-pQyAXuHRSk

วงโปงลางผกาลำดวน. (2566, 10 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v =ShA7nB7Ku6s&t=312s

วงโปงลางอรรคฮาตสี. (2566, 10 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v =S1twzNXRbCY&t=204s

วงโปงลางโฮมฮัก. (2566, 10 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v= OqX7Pu8NFkU&t=1797s

วงโปงลางนาคาคำชะโนด. (2566, 10 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v= oklDrkNxb5c

วงโปงลางศิลป์อีสาน. (2566, 10 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v=9daOomYxF1Y&t=606s

วงโปงลางเพชรพลาญชัย. (2566, 10 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v= Uensfa1ct6s

วงโปงลางมูนมังฝั่งน้ำโขง. (2566, 10 สิงหาคม). การแสดงชุดเทิดพระเกียรติ. https://www.youtube.com/watch?v= Uensfa1ct6s

Baron, Amy Meepoe. (2001). *The interactive organization of reference to persons in Thai conversation*. Unpublished doctoral dissertation, University of California.

Channawangsa, Wipah. (1986). *Cohesion in Thai*. (Ph.D. dissertation), Georgetown University.

Cooke, Joseph R. (1968). *Pronominal reference in Thai, Burmese, and Vietnamese*. The University of California Publications in Linguistics, 52, 33-40.

Halliday, M.A.K., and Ruqaiya Hasan. (1976). Cohesion in English. Longman

Palakornkul, Angkab. (1972). *A socio-linguistic study of pronominal strategy in spoken Bangkok*. Unpublished doctoral dissertation, University of Texas.